

Verplaatsing industrie: update 2012

Amsterdam, november 2012
In opdracht van SIC

Verplaatsing industrie: update 2012

Bert Hof en Ward Rougoor

seo economisch onderzoek

“De wetenschap dat het goed is”

SEO Economisch Onderzoek doet onafhankelijk toegepast onderzoek in opdracht van overheid en bedrijfsleven. Ons onderzoek helpt onze opdrachtgevers bij het nemen van beslissingen. SEO Economisch Onderzoek is gelieerd aan de Universiteit van Amsterdam. Dat geeft ons zicht op de nieuwste wetenschappelijke methoden. We hebben geen winstoogmerk en investeren continu in het intellectueel kapitaal van de medewerkers via promotietrajecten, het uitbrengen van wetenschappelijke publicaties, kennisnetwerken en congresbezoek.

SEO-rapport nr. 2012-85

ISBN 978-90-6733-676-5

Copyright © 2012 SEO Amsterdam. Alle rechten voorbehouden. Het is geoorloofd gegevens uit dit rapport te gebruiken in artikelen en dergelijke, mits daarbij de bron duidelijk en nauwkeurig wordt vermeld.

Woord vooraf

Dit rapport is het resultaat van een onderzoek dat SEO Economisch Onderzoek uitvoerde in opdracht van de Stichting voor Industriebeleid en Communicatie (SIC). SIC wil activiteiten ontwikkelen om de industrie te stimuleren. Zij wil actuele kennis van en inzicht in de industriële ontwikkelingen verwerven, aandacht vragen voor deze ontwikkelingen en daarmee voor de plaats en de betekenis van de Nederlandse industrie.

SIC wil het industriebeleid van de overheid, de sociale partners en het bedrijfsleven stimuleren en meedenken over de richting die dit beleid moet uitgaan. Ze vraagt aandacht voor de ontwikkeling van de industrie in Nederland en benadrukt de belangrijke bijdrage van de industrie aan de welvaartscreatie, de werkgelegenheid, de export en de productiviteitsgroei van de Nederlandse economie. Momenteel ligt de werkgelegenheid in de industrie rond de 760.000 arbeidsjaren of ongeveer 11 procent van de totale werkgelegenheid in Nederland. In de industrie wordt circa 13 procent van het Nederlandse nationaal product gecreëerd. Ongeveer 65% van de Nederlandse export is afkomstig van de industrie.

Dit beleidsadviespaper behandelt een onverminderd actueel thema: de verplaatsing van productie en werkgelegenheid. Het is een actualisatie van een rapport uit 2004. Hoe staat het anno 2012 met het beeld dat de industrie zich in hoog tempo verplaatst naar lagelonenlanden? In hoeverre is dit beeld met harde cijfers te onderbouwen, en wat zijn de economische consequenties daarvan? Dit rapport geeft daar wederom een realistisch antwoord op.

Namens het bestuur van de Stichting voor Industriebeleid en Communicatie,

Willem van der Stokker
Voorzitter

Inhoudsopgave

Woord vooraf	i
1 Inleiding	1
2 Verplaatsing in cijfers	3
2.1 Definities.....	3
2.2 Trends: directe buitenlandse investeringen.....	4
2.2.1 Data.....	4
2.2.2 Directe buitenlandse investeringen: OESO en CBS.....	5
2.3 Verplaatsingen, crisis en motieven	12
2.3.1 CBS: verplaatsingen.....	12
2.3.2 Verplaatsingen ten tijde van de financiële crisis	13
2.3.3 Motieven	13
2.4 Conclusies.....	14
3 Is offshoring een probleem?	15
3.1 De industrie in perspectief.....	15
3.2 Literatuur	17
3.3 Arbeidsmarkt, kennis en comparatieve voordelen.....	19
3.4 Conclusies.....	20
4 Conclusies	23
Literatuur	25

1 Inleiding

“Adembenemende innovaties ook komende twee eeuwen geen bedreiging werknemer”

– Kenneth Rogoff, fd.nl, 6-10-2012

In opdracht van SIC heeft SEO Economisch Onderzoek in juni 2004 een rapport gepubliceerd genaamd “Verplaatsing industrie: hoe erg is het?”¹. Dat rapport gaf een realistische en nuchtere kijk op de omvang en effecten van bedrijfsverplaatsing op dat moment. Het thema verplaatsing van industrie is nooit echt uit de media en de publieke discussie verdwenen. Onderzoeksbureaus zoals het CPB hebben er publicaties aan gewijd en ook het CBS is voorzichtig begonnen met het verzamelen van gegevens over verplaatsingen van bedrijven onder de rubriek globalisering. Gegeven de diverse ontwikkelingen sinds 2004 heeft SIC behoefte aan een actualisatie van het SEO-rapport.

Het rapport uit 2004 gaf, kort samengevat, de volgende waarnemingen en conclusies.

- Enquêtétudes naar bedrijfsverplaatsingen zijn vaak onbevredigend en er bestaan geen betrouwbare data over de schaal waarop bedrijfsverplaatsingen zich voordoen.
- Het beeld van (een trend naar) massale Nederlandse investeringen in MOE en Azië wordt niet cijfermatig ondersteund. Niets wijst op een substantiële verschuiving van werkgelegenheid of bedrijvigheid naar lagelonenlanden. Wel kunnen er binnen Nederland ‘winnaars’ en ‘verliezers’ zijn en kunnen de gevolgen van verplaatsing voor bepaalde sectoren en regio’s disproportioneel uitpakken.
- Zelfs al zou er een trend richting toegenomen bedrijfsverplaatsingen zijn, dan is de vraag hoe erg dat is en wat er aan te doen valt. Problemen door bedrijfsverplaatsingen ontstaan wanneer werknemers die daardoor hun baan verliezen, elders niet aan de slag kunnen. Dat is het geval als de arbeidsmarkt niet de juiste mate van flexibiliteit kent, nieuwe kennis en vaardigheden niet worden verworven en comparatieve voordelen niet worden benut.
- Er dient behoedzaam te worden omgegaan met gerichte maatregelen tegen bedrijfsverplaatsingen. Beter lijkt het om beleid te richten op versterking van de concurrentiepositie en het uitbouwen van comparatieve voordelen.

Deze actualisatie bestaat uit het onderhavig essay, waarin wordt onderzocht of en in hoeverre de conclusies van het rapport uit 2004 nog geldig zijn (zie bovenstaand tekstvak). De actualisatie geeft antwoord op de volgende vragen:

- Geldt nog steeds dat er géén sprake is van massale Nederlandse verplaatsingen in de industrie?
- Blijft op basis van geactualiseerde gegevens en wetenschappelijke inzichten de conclusie overeind dat verplaatsingen alleen problematisch zijn als de arbeidsmarkt inflexibel is, nieuwe

---

¹ Joost Poort, Corine Zijdeveld en Natasja Brouwer (juni 2004), Verplaatsing industrie: hoe erg is het?, Onderzoek in opdracht van Stichting voor Industriebeleid en Communicatie (SIC), SEO-rapport nr. 753, Amsterdam.

kennis en vaardigheden niet worden verworven en comparatieve voordelen niet worden benut?

- Blijft de conclusie overeind dat beleid gericht zou moeten zijn op versterking van de concurrentiepositie en het uitbouwen van comparatieve voordelen?

Dit rapport bestaat uit drie onderdelen. Hoofdstuk 2 actualiseert de gegevens uit 2004 en vult deze aan. Werpt dit een ander licht op de omvang van bedrijfsverplaatsingen? Hoofdstuk 3 gebruikt additionele gegevens en recente onderzoeken om uitspraken te doen over de effecten van bedrijfsverplaatsingen en mogelijke beleidsreacties daarop. Hoofdstuk 4, ten slotte, geeft ter samenvatting de belangrijkste waarnemingen en conclusies.

2 Verplaatsing in cijfers

Dit hoofdstuk behandelt de cijfers met betrekking tot de verplaatsing van industriële activiteiten uit Nederland. Paragraaf 2.1 behandelt enkele definitiekwesties, vooral omtrent het begrip “directe buitenlandse investeringen”. Paragraaf 2.2 geeft op basis van actuele gegevens met betrekking tot directe buitenlandse investeringen inzicht in de omvang en trends in (industriële) bedrijfsverplaatsingen in Nederland en vergelijkt deze met de bevindingen uit het rapport van 2004. Paragraaf 2.3 betreft daarbij verplaatsingsstudies en de motieven voor verplaatsingen. Paragraaf 2.4 sluit af.

2.1 Definities

In macro-economische statistieken is de verplaatsing van productie gerelateerd aan zogenaamde “directe buitenlandse investeringen”. Hieronder vallen verschillende verschijnselen: bedrijven die een onderdeel van hun productie verplaatsen naar het buitenland, bedrijven die hun productie geheel of gedeeltelijk repliceren in het buitenland en bedrijven die in het geheel verhuizen. De zorg over bedrijfsverplaatsingen of verplaatsingen van economische activiteit betreft in de regel de eerste en laatste categorie. Het verplaatsen van een *onderdeel* van de productie wordt in deze statistiek wel als een “verticale” investering gezien, terwijl *volledige* replicatie of verhuizing als “horizontale” investering wordt betiteld. Eén en ander is gerelateerd aan de motieven voor investeringen over de landsgrens: verticale investeringen zijn vaak gericht op kostenbesparing van een deel van het productieproces, terwijl horizontale investeringen meer gericht zijn op het bedienen van klanten in het buitenland. Het onderscheid tussen *uitbreiding* van economische activiteiten versus *verplaatsing* van economische activiteiten wordt in deze statistieken echter niet gemaakt.

Meten directe buitenlandse investeringen óók uitbreiding van activiteiten (in het buitenland), zo mist er een categorie verplaatsingen, namelijk die waar bedrijven een deel van hun productieproces uitbesteden aan andere landen, maar dat *niet in eigen beheer* doen. Directe buitenlandse investeringen draaien juist om het ‘eigen beheer’.

Situaties waar niet specifiek een bedrijf de beslissing maakt om te investeren in het buitenland (zoals bij directe buitenlandse investeringen) of een deel van de productie buiten het eigen bedrijf buitenlands uit te besteden kunnen moeilijk gecategoriseerd worden als verplaatsing van bedrijfsactiviteiten. Wel kan er een proces zijn waarin bepaalde economische activiteiten in betekenis afnemen in Nederland en in betekenis toenemen in andere landen. Bedrijven in Nederland krimpen dan in of stoppen in het geheel, terwijl het aanbod van deze goederen bij bedrijven in andere landen toeneemt. Het bedrijf verplaatst niet, een deel van de bedrijfsactiviteiten ook niet, maar er is in algemene zin wel een verandering in de locatie van een economische activiteit. Hoofdstuk 3 betreft daarom ook algemene ontwikkelingen met betrekking tot de omvang van de industrie.

2.2 Trends: directe buitenlandse investeringen

In het rapport uit 2004 werd geconcludeerd dat er geen betrouwbare data bestaat naar de schaal waarop bedrijfsverplaatsingen zich voordoen. Uit de beschikbare cijfers bleek dat het beeld van massale Nederlandse investeringen in Midden- en Oosteuropa en Azië niet cijfermatig werd ondersteund. Tevens gaven de cijfers geen aanleiding om te vermoeden dat er sprake was van een trend. In deze paragraaf houden we de databronnen tegen het licht en onderzoeken we omvang en trend van investeringsstromen.

2.2.1 Data

In het rapport van 2004 is gekeken naar data met betrekking tot directe buitenlandse investeringen (van de OESO) en naar enquêtestudies, welke laatste waren gebaseerd op kleine steekproeven of een weergave waren van onzekere toekomstverwachtingen. Bij de data met betrekking tot directe buitenlandse investeringen (DBI) dient bedacht te worden dat het niet alleen over verplaatsingen gaat, maar ook over uitbreidingen van activiteiten (zie paragraaf 2.1). Dit is overigens niet ten onrechte: het zou van een te beperkte blik getuigen om alléén naar één onderdeel van de internationalisering van de economie te kijken. Toch is het moeilijk om op basis van DBI-data harde conclusies te trekken over de omvang van bedrijfsverplaatsingen.

In deze paragraaf gebruiken we wederom DBI-data van de OESO, om de buitenlandse investeringen van Nederland tot en met 2010 in een internationaal perspectief te zetten. Dit vullen we aan met DBI-data van het CBS voor Nederland, die tot en met 2011 beschikbaar is. Deze macro-data vullen we in paragraaf 2.3 aan met de verplaatsingen- en motievenstudie van het CBS uit 2008.

Op basis van deze gegevens blijft de conclusie overeind dat beschikbare data geen volledig en regelmatig verschijnend overzicht kunnen bieden van de mate van bedrijfsverplaatsingen. Wel kan op basis van deze data een conclusie worden getrokken over de waarschijnlijkheid en het belang van algemene trends, zeker als daar andere economische gegevens bij worden gezocht (hoofdstuk 3).

Merk op dat de verplaatsing van bedrijfsactiviteiten naar het buitenland in verschillende eenheden kan worden weergegeven. Data met betrekking tot DBI gaat typisch uit van *investeringen* als meeteenheid. In praktische zin betreft het de verkrijging van *invloed* over de inzet van productiemiddelen in bedrijven in het buitenland (minimaal 10%)². Dit is iets anders dan het economische concept van investeringen als vervanging of uitbreiding van de kapitaalgoederenvoorraad³. Als bekend is dat een deel van het *productieproces* naar het buitenland is verplaatst, binnen of buiten het eigen bedrijf, kan de vraag worden gesteld met hoeveel inzet van fysieke kapitaalgoederen en/of arbeid (*productiemiddelen*) dit deel gepaard ging. Ook kan de vraag worden gesteld wat de *invloed* hiervan is op de *toegevoegde waarde* binnen Nederland, en bijvoorbeeld op de *productie, omzet of winst* van het bedrijf. Als het hele productieproces wordt verplaatst, kunnen dezelfde vragen worden gesteld, waarbij binnen Nederland geen waarde meer wordt toegevoegd, maar de winst nog wel naar Nederland kan terugvloeien, uiteraard indien sprake is van een Nederlands bedrijf. Als er sprake is van een *uitbreiding* van activiteiten in plaats van een verplaatsing, kan worden gedacht aan *het effect op productie, omzet, winst en werkgelegenheid* van het bedrijf.

2.2.2 Directe buitenlandse investeringen: OESO en CBS

Instroom, uitstroom & netto uitstroom

DBI bestaan uit een instroom-component (DBI door andere landen in Nederland) en een uitstroom-component (Nederlandse bedrijven die in het buitenland investeren). De uitstroom minus de instroom is de netto uitstroom. Merk evenwel op dat zowel de instroom als de uitstroom zelf ook op netto-basis wordt gemeten. Investeringen kunnen immers worden teruggetrokken.

Een positieve netto uitstroom betekent dat in dat jaar Nederlandse bedrijven meer in het buitenland investeerden dan dat er door buitenlandse bedrijven in Nederland werd geïnvesteerd. Als het eerste zou staan voor een afname van bedrijvigheid, werkgelegenheid et cetera in Nederland en het tweede voor een toename, dan zou Nederland netto minder werkgelegenheid et cetera krijgen door buitenlandse investeerders dan dat het verliest door eigen investeringen in het buitenland.

Zó eenvoudig is het evenwel niet (zie ook tekstvak in subparagraaf 2.2.1 en paragraaf 2.1). Buitenlandse bedrijven die in Nederland investeren hoeven niet voor meer bedrijvigheid te zorgen als ze een bestaand bedrijf overnemen. En Nederlandse bedrijven die een buitenlands bedrijf overnemen hoeven niet de Nederlandse werkgelegenheid te doen laten afnemen.

Zeggen DBI-data dan helemaal niets? Laten we de zaak eens omdraaien. Stel er is een uittocht van bedrijfsactiviteiten en daarmee gepaard gaande werkgelegenheid uit Nederland. En een belangrijk deel neemt de vorm aan van bedrijven die een deel van hun productieproces verplaatsen naar het buitenland, of die hun hele hebben en houden verhuizen naar het

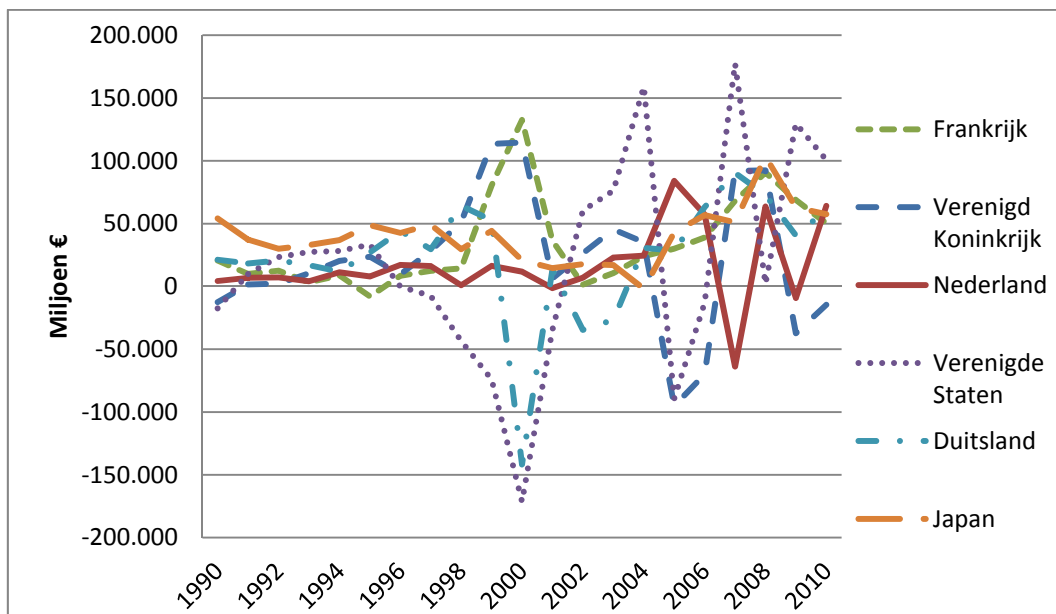
---

² Bijvoorbeeld door verkrijging van aandelen. Investeerders zijn in deze statistieken niet beperkt tot (industriële) ondernemingen.

³ De meting van DBI gebeurt op basis van de financieringsbron van een bedrijf (de passiva van de balans: verplichtingen, vermogen), niet op basis van hoe dit financiële kapitaal wordt ingezet (de activa van de balans: bedrijfsmiddelen, productiemiddelen).

buitenland. In dat geval zou de uitstroom van DBI moeten toenemen⁴. Als dit niet wordt gecompenseerd door toegenomen instroom van buitenlandse investeerders, neemt ook de netto uitstroom toe.

Figuur 2.1: Netto uitstroom van directe buitenlandse investeringen vertoont grotere volatiliteit

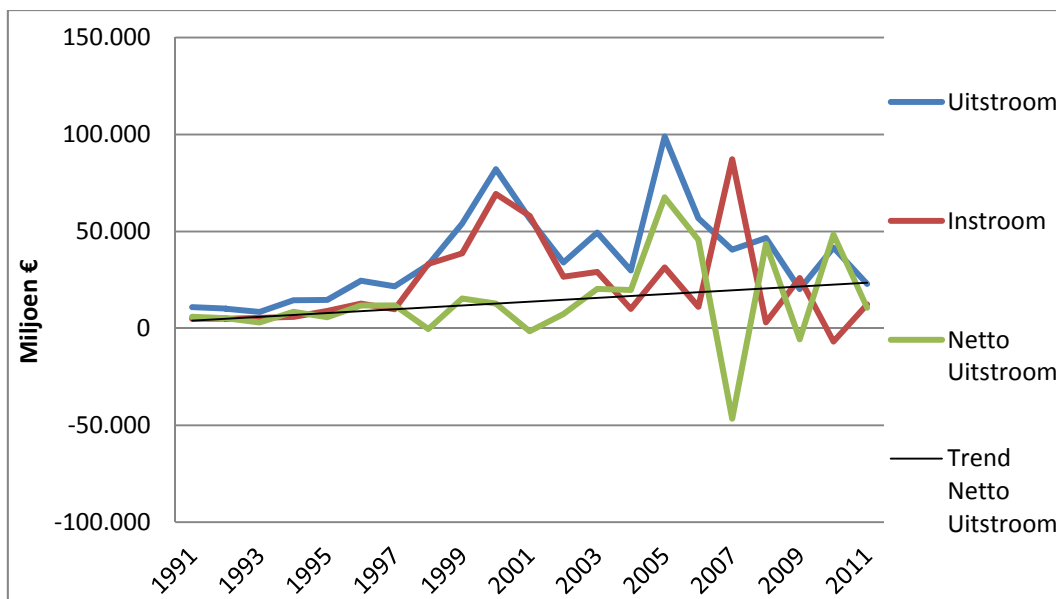

Bron: OECD (2012a) bewerking SEO

Uit Figuur 2.1 blijkt dat het beeld zoals in 2004 geschetst over de periode 1990-2001 na 2004 voor Nederland is veranderd. Met name de grotere bewegingen in de netto uitstroom vallen op (pieken in 2005, 2008 en 2010; dal in 2007). Deze volatiliteit is bij andere landen al eerder begonnen. De volatiliteit wordt voor een belangrijk deel bepaald door toegenomen fusies en overnames tussen landen. Zo is de hoge netto uitstroom in 2005 voor een groot deel te wijten aan het vereenvoudigen van de organisatiestructuur bij Shell in dat jaar. Het bedrijf verplaatste zijn voornaamste beursnotering naar de London Stock Exchange. De overname van ABN-AMRO in 2007 speelt een grote rol in de verhoogde instroom van buitenlandse investeringen in dat jaar. De volatiliteit bij de instroom en bij de uitstroom is over het algemeen groter dan bij de netto uitstroom. De toegenomen volatiliteit wordt bevestigd als wordt gekeken naar de netto uitstroom van DBI als percentage van het BBP.

⁴ Dit zou theoretisch in een jaar nog verborgen kunnen blijven in de data indien *gelijktijdig* uitbreidingsinvesteringen in het buitenland afnemen. Dat dit over meerdere jaren zou plaatsvinden lijkt wel erg theoretisch.

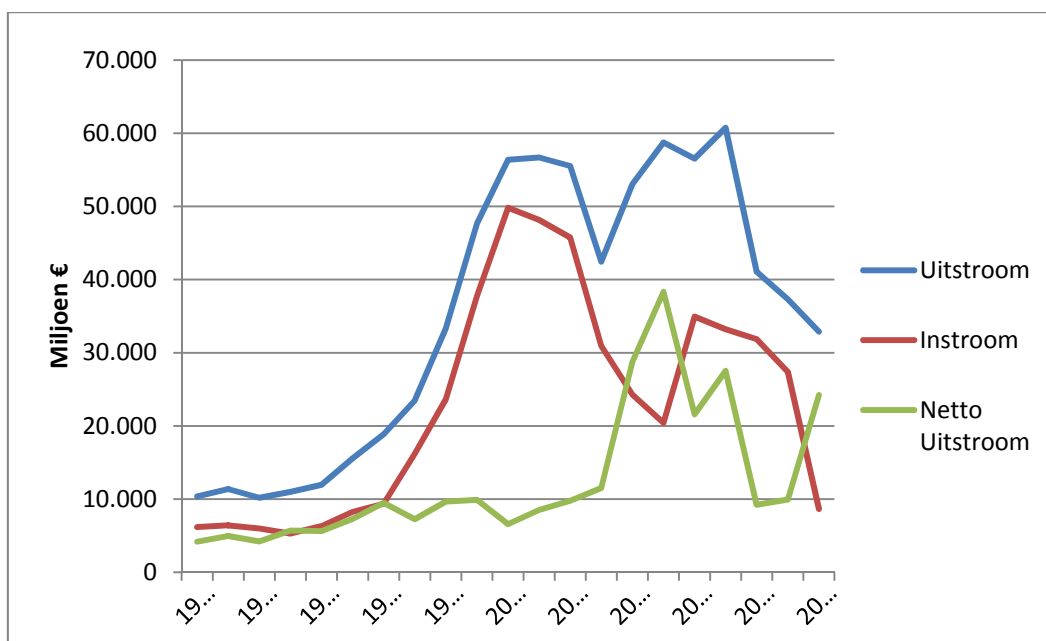
Figuur 2.2: De Nederlandse netto uitstroom van directe investeringen lijkt een licht-positieve trend te vertonen

Bron: CBS (2012a, 2012b) bewerking SEO

Figuur 2.2 lijkt te wijzen op een toenemende netto uitstroom: de pieken en dalen lijken rond een hoger gemiddelde op treden dan in de jaren 90 van de vorige eeuw. Laten we hier wat nauwkeuriger naar kijken. Figuur 2.3 geeft het voortschrijdende gemiddelde van de vier voorgaande jaren weer. Op deze manier worden eenmalige grote uitschieters zoals die in 2005 en 2007 gemiddeld over de omliggende jaren en kan een mogelijke trend beter worden waargenomen.

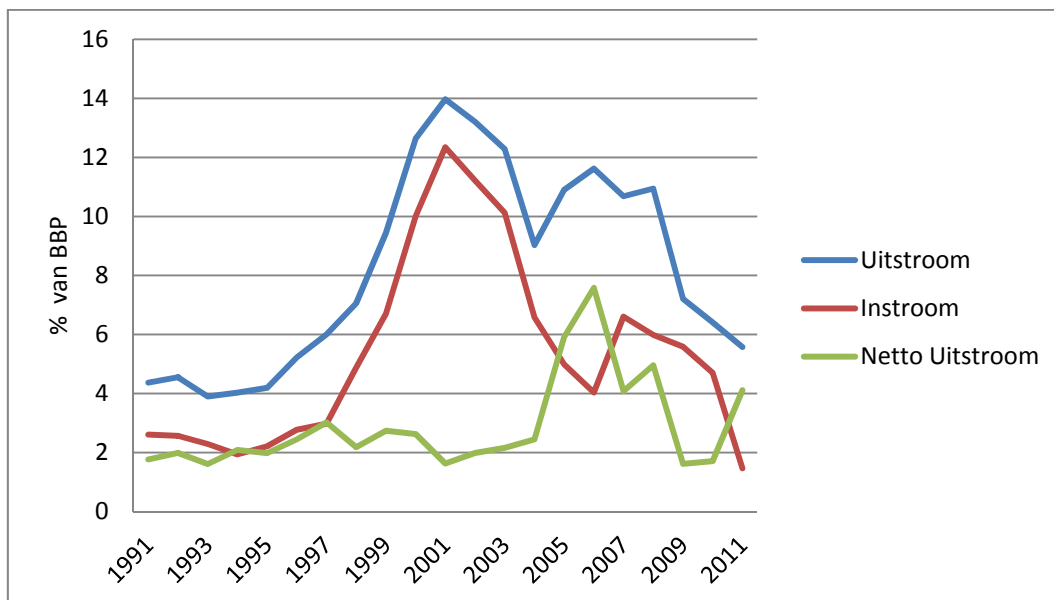
Figuur 2.3: Vierjarige voortschrijdende gemiddelden geven een minder hectische weergave van de ontwikkeling van de investeringsstromen

Bron: CBS (2012a, 2012b) bewerking SEO

Ook Figuur 2.4 geeft voortschrijdende gemiddeldes weer, maar dan voor de investeringsstromen als percentage van het bruto binnenlands product. Aangezien dit laatste de afgelopen 20 jaar meer dan verdubbeld is, is het niet onwaarschijnlijk dat als een gevolg hiervan ook de investeringen zijn toegenomen.

Figuur 2.4: Ten opzichte van het BBP zijn de investeringsstromen gegroeid

Bron: CBS (2012a, 2012b, 2012c) bewerkt door SEO

Beide figuren laten vanaf eind jaren negentig een duidelijke toename zien in zowel de in- als de uitstroom van investeringen. Vanaf 2005 is dit door afnemende instromen ook het geval voor de netto uitstroom. Wanneer deze stromen uitgedrukt worden als percentage van het BBP schommelt de netto uitstroom lange tijd rond de 2%. In de jaren rond 2005 is vervolgens een piek te zien naar 7%. Deze wordt voornamelijk veroorzaakt door de eerder genoemde Londense beursnotering van Shell waarbij tientallen miljarden euro's vanuit Nederland in het Verenigd Koninkrijk werden 'geïnvesteerd'. De scherpe daling van de netto uitstroom in de jaren na 2007 is op een vergelijkbare wijze te wijten aan de overname van ABN-AMRO. Hiermee was ongeveer 70 miljard euro gemoeid. Wanneer gecorrigeerd zou worden voor deze twee gebeurtenissen zou een toenemende netto uitstroom tot aan crisisjaar 2009 te zien zijn, met daarna een afname van zowel instroom, uitstroom als netto uitstroom in de crisisjaren. In 2011 bedroeg de netto uitstroom 1,76% van het bruto binnenlands product (niet in Figuur 2.4 te zien, want dat betreft voortschrijdende gemiddeldes⁵).

Uitstaande investeringen

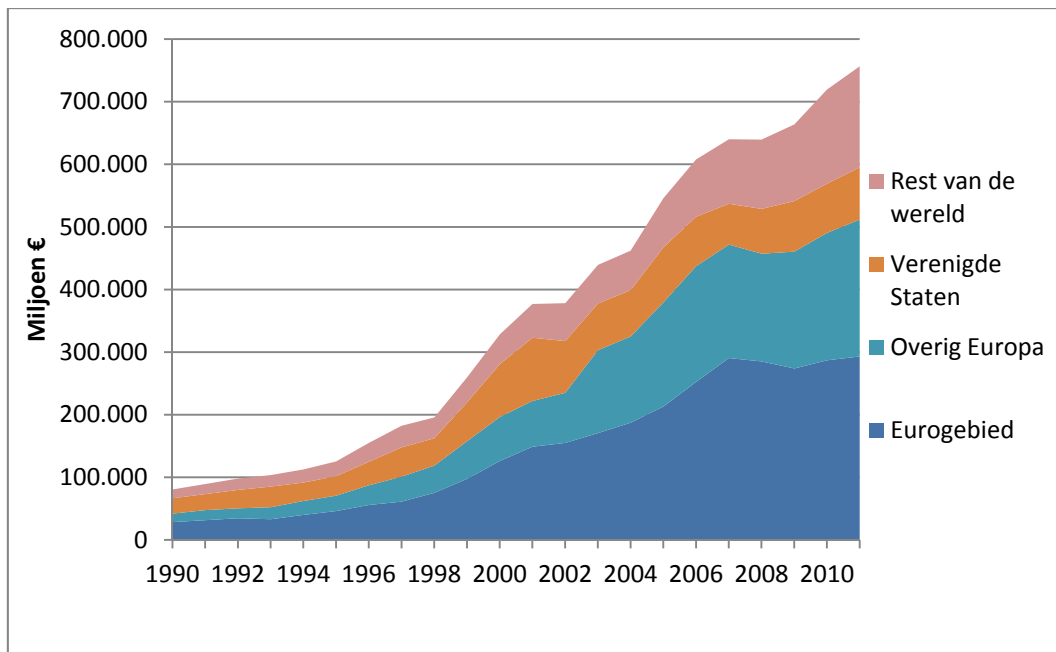
Hierboven is gekeken naar de jaarlijkse ingaande en uitgaande investeringsstromen. Door te kijken naar investeringsvoorraden kan een indruk worden gegeven van de Nederlandse investeringspositie in het buitenland. De ontwikkeling van de totale waarde van de in Nederlands bezit zijnde buitenlandse belangen is weergegeven in Figuur 2.5. De figuur geeft op deze manier een indruk van het relatieve belang dat specifieke landen of regio's spelen als ontvanger van Nederlandse

⁵ Dat in Figuur 2.4 in 2011 de netto uitstroom op ongeveer 4% van het BBP ligt, is een consequentie van het vierjaarlijks voortschrijdende gemiddelde. In 2008 lag de netto uitstroom op 7%; in 2010 op 8%.

investeringen. In de periode 1990-2011 is de totale waarde van de voorraad gestegen van € 80 miljard naar ruim € 750 miljard. Het Eurogebied heeft zich ontwikkeld tot de belangrijkste ontvanger van deze investeringen, ook overig Europa (met name Verenigde Koninkrijk en Zwitserland) is een belangrijke bestemming. Het belang van de Verenigde Staten is hierdoor in relatieve zin afgenomen. Vanaf 2005 is ook een toename zichtbaar in investeringen naar de rest van de wereld. De grootste ontvangers binnen deze categorie zijn Canada, Australië, Japan, Singapore en Hong Kong.

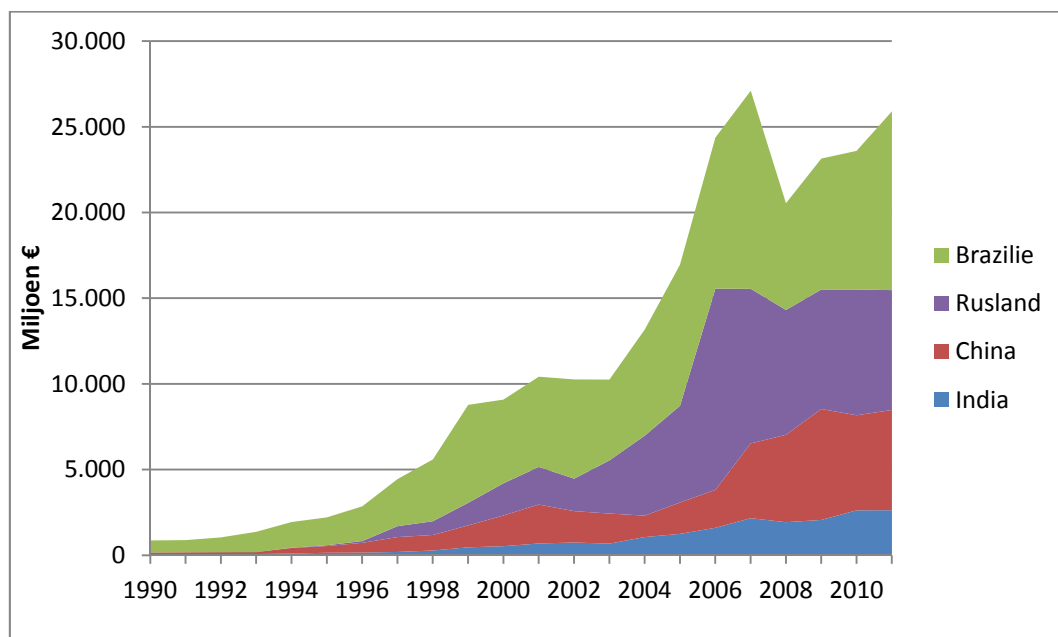
Figuur 2.5: Nederlandse uitstaande investeringen zijn sterk toegenomen

Bron CBS (2012d)

Figuur 2.6 laat zien dat de uitstaande investeringen in BRIC landen (Brazilië, Rusland, India en China) sinds 2004 ook aanzienlijk zijn toegenomen. De € 25 miljard die in 2011 uitstond bij deze vier landen valt echter in het niet bij de ruim € 500 miljard aan uitstaande investeringen binnen Europa. In die zin spelen deze landen tot op heden dus een beperkte rol als ontvangers van Nederlandse directe investeringen.

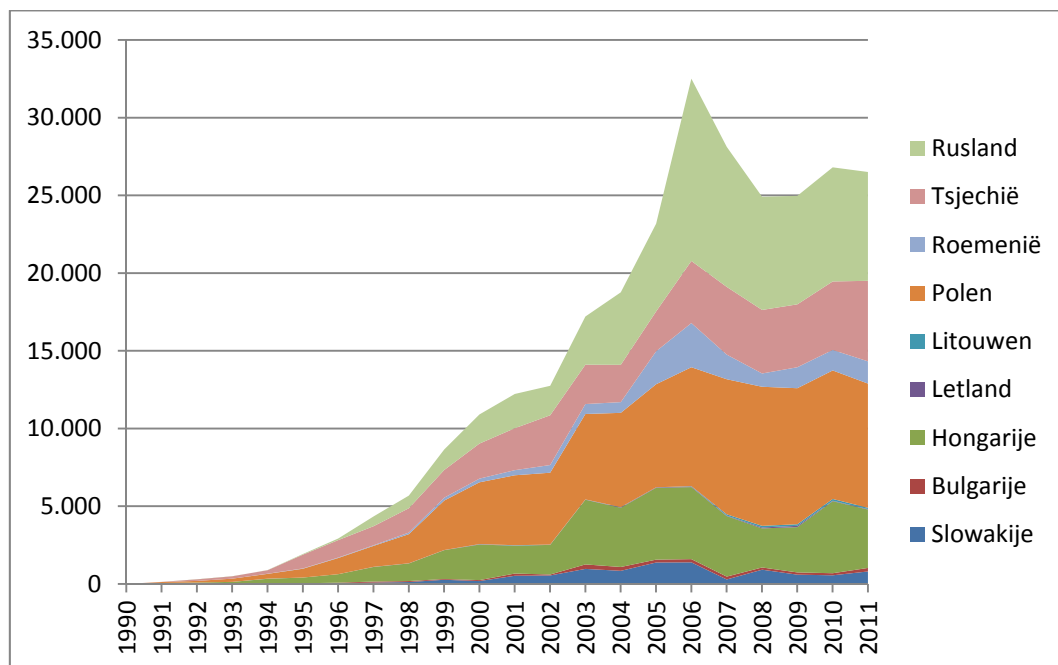
Figuur 2.6 Nederlandse uitstaande investeringen in BRIC landen zijn nog steeds relatief beperkt

Bron CBS (2012d)

Figuur 2.7 laat zien dat voor uitstaande investeringen in MOE-landen (Midden- en Oosteuropa) hetzelfde beeld geldt.

Figuur 2.7 Ook Nederlandse uitstaande investeringen in MOE-landen zijn nog steeds relatief beperkt

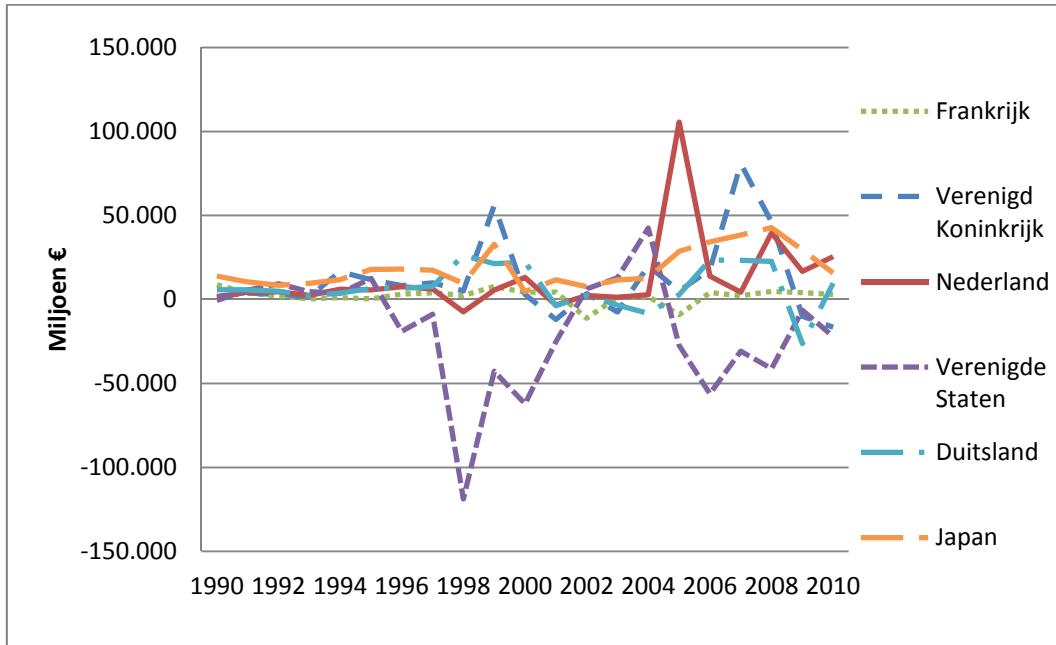

Bron CBS (2012d)

DBI en de industrie

Voor de industrie als geheel lijkt het plaatje van de netto uitstroom van DBI op het plaatje met alle sectoren: voor Nederland na 2004 een toegenomen volatiliteit. Zie Figuur 2.8. Wel lijkt een en ander iets stabielier, met opvallende uitzondering in 2005, wat te maken heeft met de eerder genoemde herstructurering bij Shell.

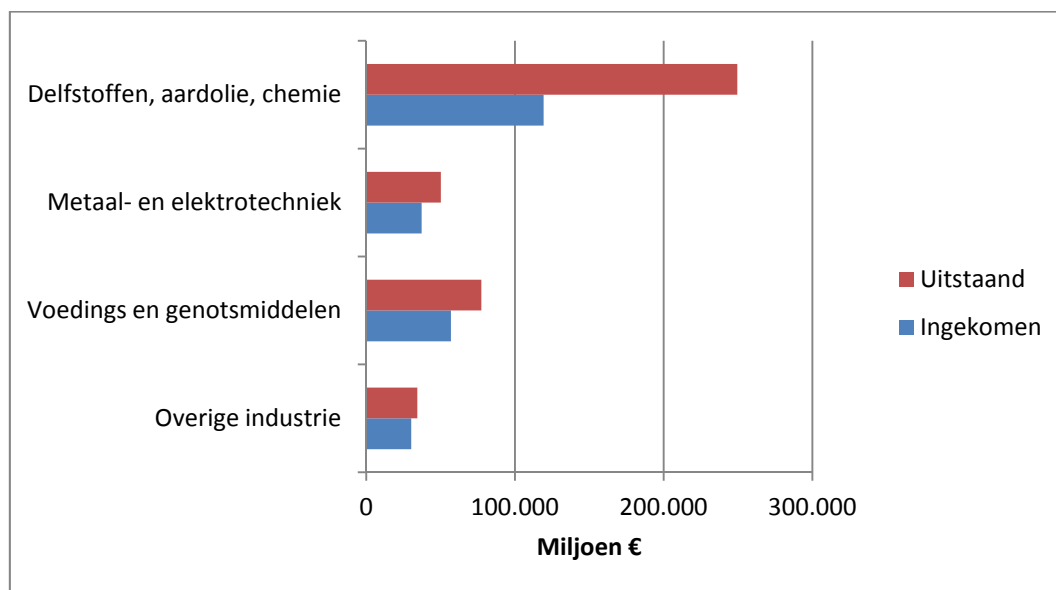
Figuur 2.8 Netto uitstroom van investeringen in de industriesector

Bron: OECD (2012b)

Figuur 2.9 toont de uitstaande en ingekomen investeringen (voorraden) per 2011. Over de linie is er door Nederland meer geïnvesteerd in de buitenlandse industrie dan dat er door het buitenland is geïnvesteerd in de Nederlandse industriesector. Met name de petrochemische industrie kent meer uitstaande dan ingekomen investeringen.

Figuur 2.9: De industrie kent per 2011 meer uitstaande dan ingekomen investeringen.

Bron: DNB (2012)

2.3 Verplaatsingen, crisis en motieven

2.3.1 CBS: verplaatsingen

Het SEO-rapport uit 2004 bekritiseerde diverse enquêtestudies op het doen van alarmerende uitspraken op basis van een te kleine steekproef, of onzekere toekomstverwachtingen. Ook de invloed die de vraagstelling kan hebben op de resultaten en de mogelijkheid dat bedrijven strategisch antwoord geven werden genoemd als versturende invloeden. Omdat het uit (DBI-) statistieken alleen echter moeilijk is onderscheid te maken tussen verplaatsingen en uitbreidingen, zou een goede enquêtestudie mogelijk wel kunnen bijdragen aan het compleet maken van het plaatje. Hieronder worden daarom enkele resultaten besproken uit een grootschalige enquêtestudie gedaan door CBS/EUR in 2008 (Van Gessel-Dabekaussen e.a., 2008). Dit onderzoek is afgenomen door een steekproef te nemen van 1503 bedrijven (met meer dan 100 werknemers) uit zowel de industrie als de dienstverlening. Van 1002 van deze bedrijven kwam een respons terug waarvan er 156 aangaven activiteiten verplaatst te hebben in de periode 2001-2006. Nog eens 65 bedrijven hadden plannen dit te gaan doen in de periode 2007-2009. De grote steekproef, het hoge responspercentage en het feit dat het hier grotere bedrijven betreft maakt dat de resultaten van dit onderzoek mogelijk relevanter zijn dan eerdere studies van deze soort. Wel blijven de nadelen die hangen aan enquêtestudies *in het algemeen* waarschijnlijk aanwezig.

Uit dit CBS/EUR-onderzoek blijkt dat 14% van de grote bedrijven in 2001-2006 activiteiten heeft verplaatst. Voor de hoogwaardige industrie geldt dat bijna de helft bedrijfsactiviteiten heeft verplaatst of van plan is dit te gaan doen. In het algemeen zijn productie van goederen (19%), ICT-diensten (18%), distributie (17%) en administratie (15%) de belangrijkste bedrijfsfuncties die worden verplaatst. Aangezien dit onderzoek is afgenomen onder grote bedrijven is het niet verrassend dat meer dan de helft een buitenlands moederbedrijf heeft. In de hoogwaardige industrie maakt zelfs driekwart van de bedrijven onderdeel uit van een multinational. Dit zal

mogelijk een rol spelen in het hoge percentage bedrijven dat activiteiten verplaatst binnen deze subsector. In 68% van de gevallen wordt verplaatst binnen de EU-27 zone, in 8% van de gevallen wordt verplaatst naar China, in 10% van de gevallen is India het land van bestemming.

Op basis van deze studie kan in beperkte mate ook iets worden gezegd over de werkgelegenheidseffecten van deze verplaatsingen. Voor industrie is in 40% van de gevallen een afname van werkgelegenheid geregistreerd, in 23% van de gevallen betrof het een afname van meer dan 5%. In 21% van de gevallen was geen effect waarneembaar en voor 30% van de gevallen is het effect onbekend. In 8% van de gevallen werd een toename van werkgelegenheid gecreëerd door het verplaatsen van activiteiten. Bij deze percentages moet wel worden bedacht dat ze gaan over de specifieke groep bedrijven *waarbij al sprake is van bedrijfsverplaatsing*. Het effect op de totale werkgelegenheid zal hierdoor kleiner zijn. Ook zullen grote bedrijven (multinationals) waarschijnlijk relatief vaker activiteiten verplaatsen, voor het MKB is het waarschijnlijk dat andere percentages gelden. Tot slot wordt hier enkel het effect weergegeven van verplaatsingen naar het buitenland, terwijl het plaatje pas compleet is als ook de buitenlandse verplaatsingen naar Nederland worden meegenomen.

2.3.2 Verplaatsingen ten tijde van de financiële crisis

De Figuren 2.2-2.4 gaven al een indicatie dat tijdens de crisis zowel de in- als uitgaande investeringen zijn afgenomen. Om meer inzicht te krijgen in de mogelijke impact van de financiële crisis op verplaatsingen is een recentere enquêtestudie nodig dan die van CBS/EUR. Het meest recente onderzoek dat hieraan kan bijdragen is een studie gedaan door Van Gorp (2010). Dataverzameling voor dit onderzoek vond eind 2009 plaats. De enquête is afgenomen onder 6652 bedrijven. De uiteindelijke analyse is gedaan op basis van 681 bedrijven in de industrie- en dienstensector.

Uit dit onderzoek blijkt dat een meerderheid (57%) van de ondervraagde bedrijven meer dan vijf jaar ervaring heeft met het verplaatsen van activiteiten. 35% heeft één tot vijf jaar ervaring en slechts 8% minder dan een jaar. Hieruit blijkt dat het verplaatsen van activiteiten niets nieuws is. Bedrijven die in 2008/2009 voor het eerst hebben verplaatst maken maar een klein deel uit van het totaal. Er lijkt geen sprake te zijn van een grootschalige paniecreactie na het uitbreken van de financiële crisis.

Net als in de CBS/EUR-studie blijkt verder dat bedrijven in de industrie relatief meer activiteiten verplaatsen dan bedrijven in de overige sectoren en dat grote bedrijven (meer dan honderd werknemers) veel eerder geneigd zijn activiteiten te verplaatsen.

2.3.3 Motieven

Kostenvoordelen worden nog steeds aangevoerd als belangrijkste motivering voor het verplaatsen van activiteiten. Dit komt uit zowel het CBS/EUR-onderzoek als uit Van Gorp (2010) naar voren. Dit is in lijn met de conclusies uit het SEO-rapport van 2004. Tevens geldt nog steeds dat kostenvoordelen niet de enige motivering vormen. Zo geeft 40% van de bedrijven te kennen dat toegang tot nieuwe markten van belang is geweest. Ook het volgen van cliënten of concurrenten (44%), toegang tot kennis of technologie (36%) en een tekort aan personeel (25%) zijn belangrijke drijfveren voor het verplaatsen van activiteiten (CBS/EUR, 2008).

Voor de volledigheid is het ook interessant om te kijken naar motieven om *niet* te verplaatsen. Zo geven bedrijven die niet hebben verplaatst in 69% van de gevallen aan dat de nabijheid tot bestaande klanten vereist is. Ook wettelijke of bestuurlijke belemmeringen (57%), belastingkwesties (52%) en de kosten van de verplaatsing (48%) zijn belangrijke redenen om niet te verplaatsen. Bedrijven die wel verplaatst hebben herkennen deze belemmeringen overigens ook, zij het in iets mindere mate.

Afhankelijk van de gestelde motivering lukt het bedrijven in de meeste gevallen de gewenste resultaten te boeken. Zo slagen bedrijven er in 93% van de gevallen in te besparen op loonkosten wanneer zij dit als zeer belangrijk hadden aangemerkt. Het resultaat van de verplaatsingen is in zoverre belangrijk dat een succesvolle verplaatsing waarin het beoogde resultaat wordt verwezenlijkt goed is voor de concurrentiepositie van het bedrijf als geheel. Dit kan vervolgens ook zijn weerslag hebben op de werkgelegenheid in Nederland bij dit bedrijf.

2.4 Conclusies

Net als in 2004 wordt het beeld van massale Nederlandse investeringen in Midden- en Oosteuropa of Azië cijfermatig niet ondersteund. Hoewel er over de beschouwde periode 1991-2011 sprake lijkt te zijn van een licht-positieve trend in netto uitgaande DBI-stromen, betreft dit in 2011 nog geen 2% van het BBP en vindt het merendeel van investeringen niet specifiek in MOE- of BRIC-landen plaats. Kostenvoordelen en toegang tot markten zijn nog steeds belangrijke motieven voor verplaatsing. Meest opvallend is een toegenomen volatiliteit in directe buitenlandse investeringen, als gevolg van internationale fusies en overnames. De crisis verlaagt zowel instroom, uitstroom als netto uitstroom van investeringen.

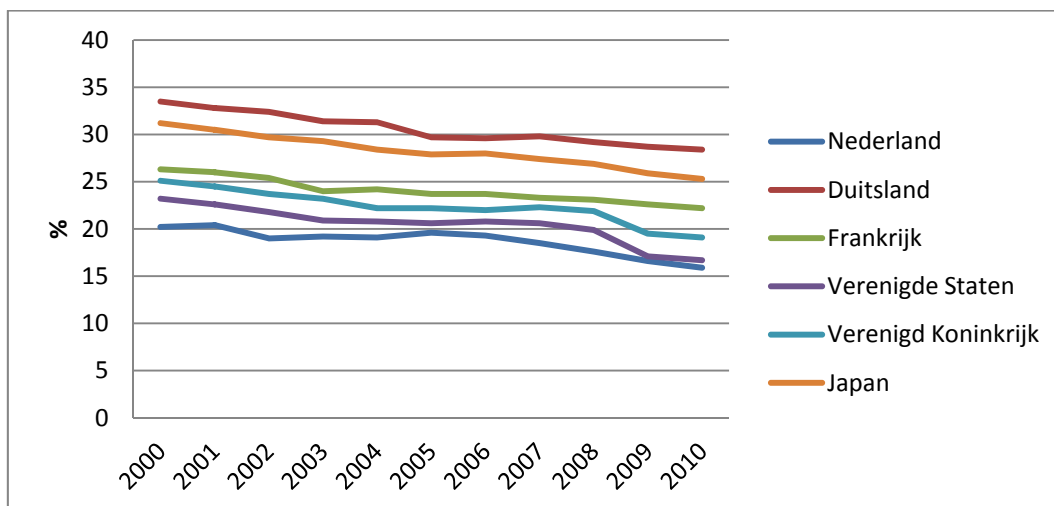
3 Is offshoring een probleem?

De cijfers in hoofdstuk 3 geven niet meteen een alarmerend beeld van verplaatsingen van de Nederlandse industrie. In dit hoofdstuk gaan we daar dieper op in. Paragraaf 3.1 plaatst de cijfers kort in een breder perspectief. Paragraaf 3.2 behandelt recente literatuur met betrekking tot bedrijfsverplaatsingen. Paragraaf 3.3 gaat in op de in 2004 genoemde voorwaarden voor het vinden van een nieuwe baan. Paragraaf 3.4 sluit af.

3.1 De industrie in perspectief

Figuur 3.1 geeft het aandeel van de industrie weer in de totale werkgelegenheid. Te zien is dat in al de weergegeven ontwikkelde landen een trend gaande is naar een vermindering van het aandeel industrie⁶.

Figuur 3.1 In alle landen is een daling van het aandeel werkgelegenheid van de industrie te zien

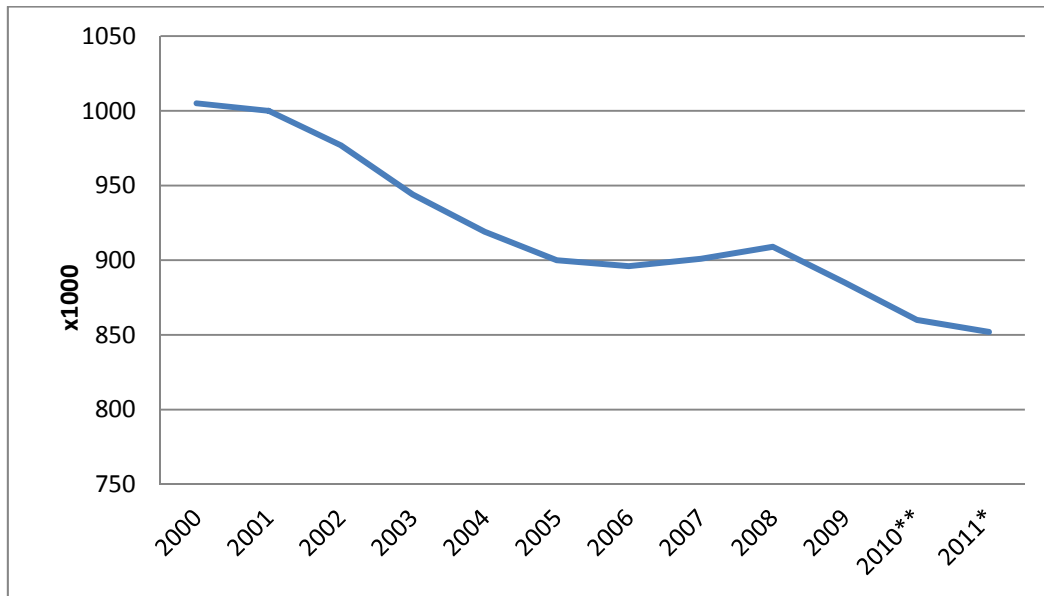
Bron: Wereldbank (2012a)

Figuur 3.2 laat zien dat niet alleen het *aandeel* van de industrie in de totale werkgelegenheid is gedaald, maar ook het absolute aantal banen⁷.

⁶ Het verschil met de in het voorwoord genoemde aandeel wordt verklaard door het verschil in definitie van industrie.

⁷ Het verschil met het in het voorwoord genoemde getal wordt verklaard door het verschil tussen aantal banen en aantal arbeidsjaren.

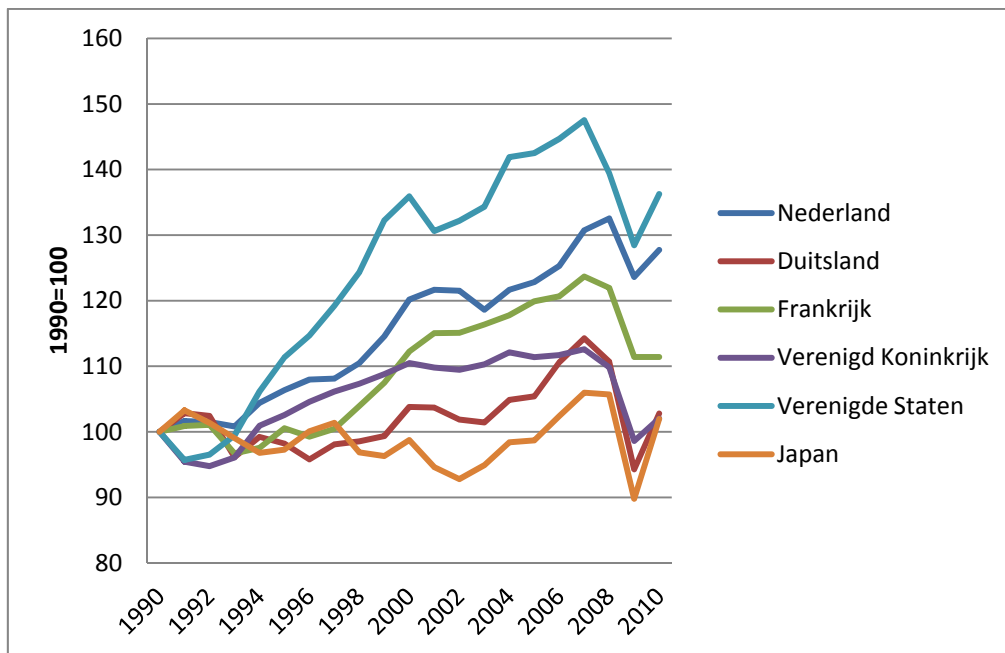
Figuur 3.2 Arbeidsvolume in de Nederlandse industrie, aantal banen

Bron: CBS (2012e)

Betekent een dalende werkgelegenheid in de industrie dat het ‘dus’ slecht gaat? Figuur 3.3 illustreert treffend dat het juist niet slecht gaat met de industrie, zeker niet in Nederland. De toegevoegde waarde van de industrie neemt immers toe, in een periode waarin de werkgelegenheid daalt. Dit ondersteunt eerder het beeld van een productieve industriële sector waarin de werkgelegenheid (evenals in andere landen) trendmatig terugloopt als gevolg van productiviteitstoenames en verschuivende consumptiepatronen, dan een beeld van een sector in problemen omdat er bedrijfsverplaatsingen plaatsvinden.

Figuur 3.3: Toegevoegde waarde van de Nederlandse industrie vertoont een stijgende lijn

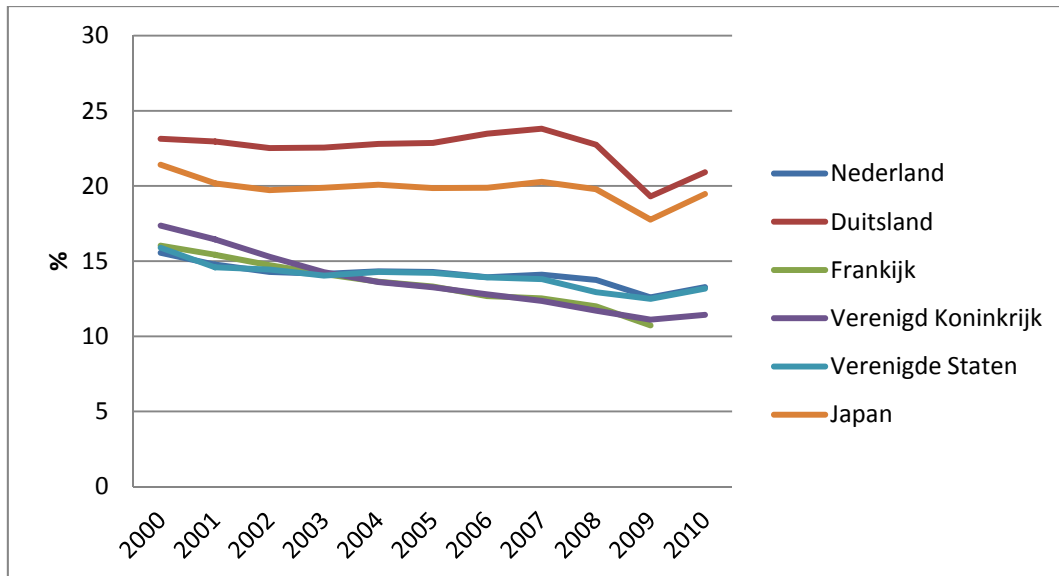

Bron: Wereldbank (2012b)

Figuur 3.3, tot slot, illustreert dat in Nederland het aandeel toegevoegde waarde van specifiek de *maakindustrie* in de hele economie de afgelopen jaren rond de 11-15% ligt.

Figuur 3.3 Aandeel van toegevoegde waarde van de *maakindustrie* in de totale economie

Bron: Wereldbank (2012c)

3.2 Literatuur

De cijfers tot nu toe geven geen alarmerend beeld van de Nederlandse industrie. Wordt dit gedeeld in de literatuur?

Dynamiek: arbeidsmarkt

Heyma en Theeuwes (2008) concluderen dat er nauwelijks bewijs is dat baanverlies vaker optreedt in sectoren met bedrijfsverplaatsingen in vergelijking met sectoren zonder bedrijfsverplaatsingen. Een en ander laat onverlet dat baanverlies op individueel niveau consequenties heeft. In hun woorden: “Our empirical analysis shows that the offshoring of production has no noticeable influence on the job transition rate already going on in the Dutch economy. Offshoring is just one of the many reasons why the economy and the labour market changes every day.”

Görg (2011, ILO/WTO, hoofdstuk 1) citeert een tabel gebaseerd op de al wat oudere (2007) European Restructuring Monitor (ERM) waaruit een percentage van 0,7% blijkt voor baanverlies als gevolg van offshoring als aandeel van het totaal aantal verloren banen (als gevolg van herstructurering). Bij de betrouwbaarheid van dit percentage kunnen vraagtekens worden gezet. Interessanter is het literatuuronderzoek naar dit onderwerp, waaruit de conclusie volgt dat “it seems from the literature that, in general, outsourcing may have some effects on employment in line with expectations, where low-skilled workers may be more likely to lose and high-skilled workers more likely to benefit. However, any effects of outsourcing on employment are likely to be very small – a point that needs to be brought home to policy-makers and the public. There are

a couple of exceptions [...] that find more sizeable effects. What needs to be kept in mind, though, is that the studies [...] almost exclusively only consider the short run”.

Productiviteit en concurrentiepositie

Biermans en Poort (SEO, 2007) stellen vast dat de arbeidsproductiviteit in de industrie sterk is gegroeid, sterker dan de beloning, wat per saldo gunstig is voor de concurrentiepositie van de industrie. De toegevoegde waarde van de industriesector is ondanks personele krimp in vrijwel alle subsectoren blijven groeien. Omdat de rest van de economie nog harder groeide, is het aandeel van de industrie in de toegevoegde waarde afgenomen. Dorenbos, Sheikh en Risseeuw (SEO, 2008) concluderen dat de Nederlandse industrie een middenpositie inneemt ten opzichte van de nabijgelegen EU-landen waar het gaat om de concurrentiepositie. Delgado, Porter e.a. (NBER, 2012) stellen een maatstaf op die de concurrentiekracht van een land meet (*global investment attractiveness*). Nederland komt in 2010 op de vierde plaats. In het Global Competitiveness Report (2012, Schwab & Sala-i-Martin) staat Nederland op de vijfde plaats.

Zowel in de uitgaande stroom directe buitenlandse investeringen als in de ingaande stroom neemt gedurende 2000-2009 het aandeel van de industrie toe (CBS, Internalisation Monitor 2011, hoofdstuk 11). Dit duidt op een internationalisering van de industrie en is tevens een indicatie van Nederland als aantrekking investeringsland, ook voor de industrie. Dat Nederland meer investeert in het buitenland dan het buitenland in Nederland past waarschijnlijk wel bij een kleine open economie. Lejour en Lemmens (CPB/CBS, 2012) merken hierover op: “De verdeling van de inkomende investeringen over industrie en diensten is ongeveer half-half. Hoewel de Nederlandse economie steeds meer een diensteneconomie is, stijgt het aandeel van de industrie al jaren. In 2000 was dit aandeel nog maar een derde. Vooral de aandelen van de delfstoffenwinning, de petrochemische industrie en de voedingsindustrie stegen in de periode 2000-2010. Het aandeel van de detailhandel daalde gedurende deze periode, terwijl dat van de groothandel juist sterk steeg.”

Effecten

Gorter, Tang, Toet e.a. (CPB, 2005) stellen dat de motieven voor verplaatsing terug zijn te voeren op de voordelen ervan. Door verplaatsing van activiteiten kunnen bedrijven profiteren van kostenverschillen tussen landen en krijgen ze betere toegang tot klanten en leveranciers. Deze voordelen van verplaatsing dragen bij aan het reële inkomen in Nederland. Ze concluderen dat in het algemeen de nadelen van verplaatsing (werkloosheid, met name onder laaggeschoolden) bescheiden lijken te zijn en dat beleid de structurele kenmerken van de economie zou moeten verbeteren, waardoor aanvullend beleid niet nodig en meestal weinig effectief zal zijn. Vroom (ESB, 2007) concludeert dat er voor Nederland aanwijzingen zijn dat ongeschoolde arbeid niet lijdt onder outsourcing, terwijl hoogopgeleide arbeid alleen hinder ondervindt bij een recessie. De bevindingen van het CBS (Internationalisation Monitor 2011, hoofdstuk 8) zijn dat op de korte termijn de werkgelegenheid daalt terwijl het loon stijgt bij bedrijven die activiteiten verplaatsen, dat laaggeschoolde werknemers hier in eerste instantie het meest last van hebben, en dat “[t]he medium and long-term effects of international sourcing on meso and macro levels have not yet been studied, but are very important for assessing the net effects of international sourcing on a country’s economy and labour market [...] So in order to assess the effects of international

sourcing for the whole economy, all gains and losses have to be compared. Further research is needed in order to reveal the full picture of the complex dynamics in global value chains.”

Hijzen en Swaim (2007) hebben als belangrijkste bevinding dat de productiviteitswinst van offshoring groot genoeg is om het baanverlies te compenseren in de vorm van baancreatie door een toename van de opbrengsten voor bedrijven. Hier dient wel te worden aangetekend dat hun maatstaven voor offshoring niet bedrijfsverplaatsingen *an sich* betreft, maar ratio's van geïmporteerde *inputs* ten opzichte van toegevoegde waarde (als benadering voor offshoring).

3.3 Arbeidsmarkt, kennis en comparatieve voordelen

In 2004 is geconcludeerd dat problemen als gevolg van bedrijfsverplaatsingen pas ontstaan wanneer werknemers geen nieuwe baan kunnen vinden, waarbij de geïdentificeerde voorwaarden voor het vinden van nieuwe banen worden gevormd door een flexibele arbeidsmarkt, het verwerven van nieuwe kennis en vaardigheden en het benutten van comparatieve voordelen. Heyma en Theeuwes (2008, SEO) sluiten hierbij aan door de nadruk te leggen op beleid dat een efficiënte herverdeling van arbeid bewerkstelligt en de werkloosheidsduur beperkt en op permanente educatie: “Only by being permanently on guard for changes to come from globalization and innovation can we guarantee lifelong productive work for all.” Hoe staat het nu met deze voorwaarden in Nederland?

Comparatieve voordelen

In het voorgaande is al aangestipt dat het investeringsklimaat in Nederland tot de wereldtop behoort. ING stelt vast (Kwartaalbericht Maakindustrie, juni 2012) dat van alle Nederlandse sectoren de maakindustrie de opkomende economieën het beste weet te vinden, iets dat in het bijzonder geldt voor de fabrikanten van eindproducten. Dit terwijl de OESO zich juist zorgen maakt of de Nederlandse export deze landen wel weet te vinden (OECD, 2012c).

In dit verband kan worden genoemd dat investeringen baat hebben bij beleidszekerheid en bij een *level playing field*. Een beleidsonzekerheid op EU-niveau is bijvoorbeeld de werking van het ETS na 2020; een voorbeeld van beleidsverschillen binnen Europa zijn de verschillende subsidieregelingen voor (groene) stroom (Van der Geest, 2012)⁸. Een zwakte in de Nederlandse economie lijkt het achterblijven van uitgaven aan O&O ten opzichte van het Europese gemiddelde, dat zélf weer achterloopt op dat van bijvoorbeeld de VS of Japan (Van der Geest, 2012). De SER (2012) merkt hierover op dat continuïteit van beleid van groot belang is en stelt dat “[h]et ontbreken van continuïteit in het Nederlandse technologie- en innovatiebeleid [...] een van de steeds terugkerende faalfactoren uit evaluaties [blijkt]”. Het al eerder aangehaalde Global Competitiveness Report (2012) noemt overigens een doorgaande versterking van de innovatieve capaciteit in Nederland.

⁸ Meer in het algemeen zorgen protectionistische maatregelen tot verstoring van het *playing field*, waardoor specialisatie op basis van comparatieve voordelen wordt bemoeilijkt.

Kennis en vaardigheden

Zoals de SER (2012) al constateert is de hoge kwaliteit van de Nederlandse beroepsbevolking een van de sterke punten van de Nederlandse economie. Desondanks zijn er zwakkere elementen. Zo constateert Van der Geest (2012) een gebrek aan voldoende geschoold technisch personeel. Dit wordt geïllustreerd in Bisschop, Koopmans e.a. (2012; bijlage D): “Technici zijn schaars. Deze schaarste is niet nieuw, de noodklok is wel vaker geluid, maar iets minder luid nu de werkloosheid is opgelopen. Desalniettemin, de verwachting is dat tekorten onder technici (en personeel in de sector techniek in het algemeen) snel zullen toenemen.” De arbeidsmarktanalyse van ROA (2011) noemt de arbeidsmarktperspectieven voor technici “goed” en voorspelt “grote knelpunten” voor werkgevers die vragen naar technisch personeel.

Van der Geest (2012) constateert verder een gebrek aan ‘valorisatie’ van aanwezige kennis (het doorstromen naar marktgerichte toepassingen). De OESO (juni 2012) wijdt dat laatste aan het ontbreken van economische prikkels bij de universiteiten. De SER (2012) stelt vast dat er nog steeds sprake is van weinig samenwerking tussen (internationale) bedrijven en onderwijsinstellingen.

Arbeidsmarkt

Ondanks relatief lage werkloosheid en een hoge participatie ziet de OESO (juni 2012) zwaktes en bedreigingen op de Nederlandse arbeidsmarkt. Dit betreft het relatief kleine, flexibele segment (de ‘flexibele schil’) tezamen met het grote segment van vaste contracten, waardoor de arbeidsmarkt niet de juiste *mate* van flexibiliteit bevat voor de toekomst. Daarnaast is het aandeel deeltijd vooral onder vrouwen hoog en de uittredingsleeftijd (nog) relatief laag. Er speelt meer mee, zoals stijgende ziektekostenpremies en pensioenpremies die arbeid duurder maken. Ook zijn er slechts beperkte economische prikkels voor ouderen om van baan te wisselen.

Flexibiliteit is een belangrijk thema in het recente (november 2012) ESB-dossier Werkzekerheid. Een titel als *Het vaste contract is te vast en het flexibele te flexibel* zegt daarbij misschien genoeg. Heyma en Theeuwes stellen vast: “Flexibilisering van de arbeidsmarkt maakt het gemakkelijker voor werknemers om een nieuwe baan te vinden. Maar banen duren ook korter, en dat heeft negatieve gevolgen voor de productiviteit en werkgelegenheid. Er wordt minder geïnvesteerd in specifiek menselijk kapitaal. Er zijn echter ook positieve effecten: een hogere en gedifferentieerde arbeidsvraag, meer investeringen in algemeen menselijk kapitaal en een bredere inzetbaarheid op de arbeidsmarkt. Lagere baanzekerheid wordt zo gecompenseerd door hogere werkzekerheid.”

3.4 Conclusies

Het feit dat de toegevoegde waarde van de industrie toeneemt terwijl de werkgelegenheid afneemt duidt eerder op productiviteitstoenames en verschuivende consumptiepatronen, dan op problemen door bedrijfsverplaatsingen. In 2004 is geconcludeerd dat problemen als gevolg van bedrijfsverplaatsingen pas ontstaan wanneer werknemers geen nieuwe baan kunnen vinden, waarbij de geïdentificeerde voorwaarden voor het vinden van nieuwe banen worden gevormd door een flexibele arbeidsmarkt, het verwerven van nieuwe kennis en vaardigheden en het benutten van comparatieve voordelen. Er is geen reden om hier anno 2012 anders tegenaan te

kijken. Het investeringsklimaat, de beroepsbevolking en de arbeidsmarkt scoren ook internationaal goed. Verbeterpunten liggen op het gebied van beleidszekerheid en het creëren van een level playing field, aandacht voor O&O, technisch geschoolde arbeid, valorisatie van kennis en een arbeidsmarkt met de juiste mate van flexibiliteit.

4 Conclusies

Een bestudering van de cijfers met betrekking tot bedrijfsverplaatsing – met name zoals gemeten door directe buitenlandse investeringen – geeft als meest opvallende resultaat een toename in pieken en dalen, voornamelijk een gevolg van toegenomen internationale fusies en overnames. Over de periode jaren 90 tot en met 2011 lijkt er sprake te zijn van een licht-positieve trend in de netto uitgaande DBI-stroom. Dit betreft in 2011 evenwel nog geen 2% van het BBP en het merendeel van investeringen vindt niet specifiek in MOE- of BRIC-landen plaats. Net als in 2004 wordt het beeld van massale Nederlandse investeringen in Midden- en Oosteuropa of Azië cijfermatig niet ondersteund. De crisis verlaagt zowel instroom, uitstroom als netto uitstroom van investeringen.

Een toename van de toegevoegde waarde van de industrie en een tegelijkertijd afnemende werkgelegenheid duidt eerder op productiviteitstoenames en verschuivende consumptiepatronen, dan op problemen door bedrijfsverplaatsingen. De literatuur onderschrijft dit in de meeste gevallen. Problemen als gevolg van bedrijfsverplaatsingen ontstaan wanneer werknemers geen nieuwe baan kunnen vinden. In het rapport van 2004 zijn de voorwaarden voor het vinden van nieuwe banen vervat in een flexibele arbeidsmarkt, het verwerven van nieuwe kennis en vaardigheden en het benutten van comparatieve voordelen. Er is geen reden om daar anno 2012 anders tegenaan te kijken. Het investeringsklimaat, de beroepsbevolking en de arbeidsmarkt scoren (internationaal) goed. Maar er zijn ook verbeterpunten, met name op het gebied van de beleidszekerheid, het creëren van een level playing field, aandacht voor O&O, technisch geschoolde arbeid, valorisatie van kennis en een arbeidsmarkt met de juiste mate van flexibiliteit.

Kostenvoordelen en toegang tot markten zijn nog steeds belangrijke motieven voor verplaatsing. Wat dat betreft is het ontvullend om de vraag te stellen: zou een bedrijf dan *niet* moeten verplaatsen? Blijkbaar ziet een bedrijf het als winstgevend om te *offshoren*. Voor zover zo'n beslissing al – op korte termijn – ten koste gaat van werkgelegenheid op Nederlandse bodem, is de enige relevante vergelijking die met de situatie waarin het bedrijf niet verplaatst. Zou dat de werkgelegenheid hebben behouden? Of zou dat tot (nog meer) verlies aan banen hebben geleid? Hierbij is het belangrijk om niet alleen naar de gevolgen op de korte termijn te kijken.

Bedrijfsverplaatsing is pas een probleem als het om de verkeerde redenen gebeurt. De cijfers in dit essay duiden op een blijvende trend van internationalisering van de economie, ook – of zelfs: juist – in de industrie. Het tegenhouden van zo'n trend is een illusie. Sterker, vanuit de economie is internationale specialisatie een bron van handelsvoordelen en daarmee welvaart. Voor zover dat met structuurhervormingen gepaard gaat zullen er altijd winnaars en verliezers zijn. In Nederland prijzen we ons gelukkig met een sociaal vangnet, een hoge opleiding van de bevolking en een goede situatie op de arbeidsmarkt. Dit laat onverlet dat juist in een tijd van globalisatie de eerder genoemde verbeterpunten ten volle de aandacht verdienen. Wat dat betreft blijft de conclusie uit het rapport van 2004 overeind dat beleid gericht zou moeten zijn op versterking van de concurrentiepositie en het uitbouwen van comparatieve voordelen. Globalisatie betaalt zich immers niet vanzelf uit.

Literatuur

Biermans, M.L. en J. Poort (februari 2007), *Industrie in beweging*, In opdracht van SIC, SEO-rapport nr. 972, Amsterdam.

Bisschop, Paul, Carl Koopmans, Rogier Lieshout, Jurriaan Prins en Maikel Volkerink (19 oktober 2012), *Het betere werk. Economische effecten van een nieuw gevechtsvliegtuig*, SEO-rapport nr. 2012-80, Amsterdam.

CBS (Statistics Netherlands) (2011), *Internationalisation Monitor 2011*, Den Haag.

CBS (2012a). *Globalisering: Uitgaande directe investeringen*. Den Haag: CBS Statline.

CBS (2012b). *Globalisering: Uitgaande directe investeringen*. Den Haag: CBS Statline.

CBS (2012c). *Bbp, productie en bestedingen; kwartalen, waarden*. Den Haag: CBS Statline.

CBS (2012d). *Globalisering: Directe investeringen (standen)*. Den Haag: CBS Statline.

CBS (2012e). *Arbeidsrekeningen; beloning en arbeidsvolume van werknemers, kwartalen*. Den Haag: CBS Statline.

Delgado, Mercedes, Christian Ketels, Michael E. Porter & Scott Stern (juli 2012), *The Determinants of National Competitiveness*, NBER Working Paper 18249, Cambridge, MA.

Dorenbos, Ruud, Omer Sheikh en Peter Risseeuw (mei 2008), *Concurrentiepositie Nederlandse Maakindustrie*, In opdracht van Stichting voor Industriebeleid en Communicatie, SEO-rapport nr.: 2008-29, Amsterdam.

Geest, Leo van der (juni 2012), *De basis moet goed zijn! Economisch belang van de metallurgische industrie in Nederland*, NYFER, Utrecht.

Gessel-Dabekaussen, van G. (CBS), Roza, Van den Bosch & Volberda (EUR) (2008), *Offshoring door Nederlandse bedrijven; een eerste grootschalig onderzoek in de industrie en dienstverlening*, CBS, Den Haag/Heerlen.

Gorter, Joeri, Paul Tang en Michel Toet m.m.v. Steven Brakman, Maarten Cornet en Harry Garretsen (Februari 2005), *Verplaatsing vanuit Nederland. Motieven, gevolgen en beleid*, CPB Document No 76.

Heyma, Arjan en Jules Theeuwes (juni 2008), *Offshoring and the worker*, SEO-report nr. 2007-94, Amsterdam.

Heyma, Arjan en Jules Theeuwes (2012), *Invloed flexibiliteit op productiviteit en werkgelegenheid*, ESB-dossier Werkzekerheid, 9 november 2012, Sdu.

Hijzen, Alexander & Paul Swaim (2007), *Does offshoring reduce industry employment?*, University of Nottingham Research Paper 2007/24.

Görg, H. (2011), *Globalization, offshoring and jobs*, in: Making Globalisation Socially Sustainable, ILO/WTO.

Gorp, van D. (2010), *Taking Offshoring to the Max. Offshoring Behavior in Times of Financial Crisis*, Nyenrode Business Universiteit, Breukelen.

ING Economisch Bureau (juni 2012), *Kwartaalbericht Maakindustrie*.

Lejour, Arjan (CPB) en Oscar Lemmers (CBS) (13 maart 2012), *Inkomende directe investeringen en economische prestaties*, CPB Notitie (samen met CBS), Centraal Planbureau, Den Haag.

OECD (2012a), OECD.stat (*FDI Flows by partner country*)

OECD (2012b), OECD.stat (*FDI Flows by industry*)

OECD (2012c), Economic Surveys: Netherlands, june 2012, OECD.

Poort, Joost, Corine Zijderveld en Natasja Brouwer (juni 2004), *Verplaatsing industrie: hoe erg is het?*, Onderzoek in opdracht van Stichting voor Industriebeleid en Communicatie (SIC), SEO-rapport nr. 753, Amsterdam.

Schwab, Klaus & Xavier Sala-i-Martin (2012), *The Global Competitiveness Report 2012–2013*, World Economic Forum, Geneva.

SER (29 mei 2012), *Verschuivende Economische Machtverbandingen*, ontwerpadvies.

Vroom (2007), *Outsourcing geen bedreiging voor de Nederlandse werkgelegenheid*, ESB 29 juni 2007.

Wereldbank (2012a) World Development Indicator: *Employment in industry (% of total employment)*

Wereldbank (2012b) World Development Indicator: *Industry, value added (annual % growth)*

Wereldbank (2012c) World Development Indicator: *Manufacturing, value added (% of GDP)*

seo economisch onderzoek

Roetersstraat 29 . 1018 WB Amsterdam . T (+31) 20 525 16 30 . F (+31) 20 525 16 86 . www.seo.nl